

Pocta Ludku Kubičkovi: úvod k sympoziu¹

Pocta Ludku Kubičkovi: úvod k sympoziu

Následující čtyři příspěvky byly součástí zvláštního plenárního zasedání na počest Ludka Kubičky, konaného v červnu 2003 v rámci sympozia Společnosti Kettla Bruuna pro sociální a epidemiologický výzkum alkoholu (Kettil Bruun Society for Social and Epidemiological Research on Alcohol, KBS) v polském Krakově. Toto zasedání se konalo pod názvem „Společenské změny a konzumace alkoholu u mužů a žen: sympozium na počest Ludka Kubičky“.

POHLAVÍ, SPOLEČENSKÉ ZMĚNY A CHOVÁNÍ TÝKAJÍCÍ SE KONZUMACE ALKOHOLU

Zkoumání společenských změn a jejich souvislostí se změnami v užívání alkoholu a s problémy s alkoholem souvisejícími má v oblasti alkoholové epidemiologie relativně dlouhou tradici (např. Straus, 1976; Barrows & Room, 1991). Až donedávna však chyběl systematictější výzkum historických změn v konzumaci alkoholu v závislosti na pohlaví.

Průkopníkem této důležité výzkumné linie je Luděk Kubička z Pražského psychiatrického centra, který mapuje zejména ve svých longitudinálních studiích konzumaci alkoholu u českých mužů a žen před a po „Sametové revoluci“ v roce 1989, která ukončila jednatřicetiletou komunistickou éru v Československu (Kubička et al., 1995a, 1998). Kubičkova práce vyvolala zvýšený zájem o rozdíly mezi muži a ženami v souvislosti s účinky společenských změn na vzorce užívání alkoholu a v řadě různých zemí podnítila výzkumné aktivity zaměřené na rozdílnosti pohlaví, konzumaci alkoholu a společenské změny.

Luděk byl zakládajícím členem mezinárodní skupiny pro zkoumání rozdílů v užívání alkoholu u mužů a žen (International Research Group on Gender and Alcohol, IRGGA), pracovní skupiny při KBS ustanovené během sympozia Kettil Bruun Society v Krakově v roce 1993 (Wilsnack et al., 2000; Vogeltanz-Holm et al., 2004). Aktivně se podílel na realizaci mezinárodní studie GENACIS (Gender, Alcohol, and Culture: An International Study), která byla koncipována členy IRGGA (Wilsnack & Wilsnack, 2002). V roce 2003, u příležitosti desátého výročí založení IRGGA, dospěli členové skupiny k názoru, že by bylo na místě ocenit Ludkův bohatý přínos k alkoholovému výzkumu formou plenárního zasedání v rámci sympozia KBS, kde by zazněly referáty o aktuálním výzkumu historických změn v konzumaci alkoholu u mužů a žen.

PRVNÍ ROKY V PSYCHOLOGII A PSYCHIATRII

Luděk vystudoval psychologii a filozofii na Karlově univerzitě v Praze. Promoval v roce 1951 a doktorskou práci obhájil v roce 1965. Svou kariéru nezahájil jako alkoholový epidemiolog, ale jako dětský klinický psycholog. Výrazný vliv na něj mělo dílo Jeana Piageta. Od začátku jeho profesní dráhy ho lákala psychologická teorie a zajímal se také o metodologické problémy vědeckého výzkumu a psychometrii. Spolu se svými kolegy upravil a na rozsáhlém reprezentativním výběrovém souboru validizoval

¹Článek byl s laskavým svolením redakce časopisu *Addiction* přeložen z původního originálu „Honouring Ludek Kubička: an introduction to the symposium.“ (Wilsnack, S. C. (2005). Honouring Ludek Kubička: an introduction to the symposium. *Addiction*, 100, 1760-2.) a přetiskujeme jej v plném znění.

Wechslerovu inteligenční škálu pro děti (WISC) pro použití v českém kulturním prostředí. Test vešel ve známost jako Pražský dětský Wechsler a stále se využívá v širokém měřítku.

V šedesátých letech minulého století začal Luděk pracovat na Výzkumném ústavu psychiatrickém v Praze, jednom z pracovišť v rámci sítě výzkumných zařízení koordinovaných československým ministerstvem zdravotnictví, kde se zabýval studiem mezilidských vztahů a psychiatrickou symptomatologií u hospitalizovaných pacientů (Kubička et al. 1965, 1966; Kubička & Sobotkiewiczová, 1967).

STUDIE ZAMĚŘENÁ NA VÝSLEDKY PROTIALKOHOLNÍ LÉČBY

V roce 1970 začal Luděk pracovat na rozsáhlé a pečlivě propracované studii zkoumající výsledky protialkoholní léčby v největší pražské protialkoholní léčebně. Studie spočívala ve sledování pacientů náhodně zařazených do šesti- a třináctidenní léčby s jedno-, tří- a pětiletou katarézou. Rozsáhlá výzkumná zpráva vyšla v češtině (Kubička, 1975). S ohledem na tehdejší politické klima však výsledky nebylo možné publikovat v mezinárodních periodikách, protože se vládní činitelé domnívali, že alkoholismus a jiné sociální a zdravotní problémy by mohly narušit pozitivní obraz socialistického státu. Přes mnohé překážky se Ludkova studie o protialkoholní léčbě stala nakonec dobře známou a mezi odborníky na léčbu byla vysoce ceněna (Kubička & Randakova, 1971; Kubička & Pintova, 1973; Kubička, 1986). Anglický překlad studie je stále k dispozici v knihovně amerického Národního ústavu pro otázky zneužívání alkoholu a alkoholismus ve Washingtonu.

VÝZKUM V OBLASTI ALKOHOLOVÉ EPIDEMIOLOGIE

Na konci osmdesátých let minulého století se Luděk dostal do styku s dalšími zahraničními vědeckými pracovníky zabývajícími se problematikou užívání alkoholu. Příkladem takových mezinárodních partnerství může být mezinárodní longitudinální projekt Kaye Fillmore a kalifornském Berkeley (např. Fillmore et al., 1991a,b, 1993) a spolupráce s naší skupinou na University of North Dakota (např. Wilsnack et al., 1984, 1987, 1991). Výsledkem těchto kontaktů byla výměna výzkumných nástrojů používaných v České republice a v USA v rámci studií mapujících konzumaci alkoholu u žen a počátek několika příkladů plodné mezinárodní spolupráce (Allamani et al., 2000; Wilsnack et al., 2000; Vogeltanz-Holm et al., 2004). Během tohoto období uskutečnil Luděk se svými kolegy zásadní prospektivní studie zaměřené na užívání alkoholu u českých žen a mužů (Kubička et al., 1990, 1992, 1993, 1995a, 1998), jež podnítily další výzkum v oblasti pohlaví, společenských změn a konzumace alkoholu, kam patří i čtyři příspěvky otištěné na tomto místě. Luděk a jeho kolega Ladislav Csemy v současnosti referují o zjištěních, která vyplynula z českého celostátního průzkumu, jenž provedli v roce 2002 v rámci mezinárodního projektu GENACIS (Kubička & Csemy, 2004).

DALŠÍ VÝZKUMNÉ AKTIVITY

Mezi další Ludkovy významné počiny patří vytvoření české verze Evropského indexu závažnosti návykového chování (Kubička & Csemy, 1997, 1998), která českým klinickým pracovníkům poskytla validovaný, praktický diagnostický nástroj uplatňovaný v mezinárodním měřítku. Podílel se rovněž na významném českém výzkumném projektu zaměřeném na vývojové poruchy u dětí narozených z nechtěných těhotenství, jenž spočíval v dlouhodobém sledování dětí narozených poté, co jejich matkám nebyla umožněna interrupce (Kubička et al., 1995b, 2001, 2002). Tato studie je hojně citována v zahraniční literatuře.

Luděk získal řadu profesních poct a ocenění. Mezi ty nejaktuálnější patří ocenění za nejlepší původní článek publikovaný v roce 1999 v českém časopise Psychiatrie a státní cena v oboru psychiatrie za jeho vědecký přínos.

Za všechny, kdo Luďka znají, mohu říci, že jeho lidské kvality jsou stejně výjimečné jako jeho pracovní úspěchy. Jeho vědecké kvality jdou ruku v ruce s velkou skromností, laskavostí a oduševnělostí. Za zmínku také stojí jeho obdivuhodná jazyková vybavenost. Jeho velkou radostí a láskou, kterou sdílí se svou manželkou, synem a dcerou, je vážná hudba. Organizační tým a autoři zde otištěných článků doufají, že tyto příspěvky mohou být jedním z prostředků, jak vzdát hold životu a dílu mimořádně nadaného a plodného vědce, jakým je Dr. Luděk Kubicka.

Poděkování

Velice děkuji Luďkovu kolegovi Ladislavu Csémymu za poskytnutí podkladů pro zde uvedenou profesní biografii. Autorům příspěvků chci poděkovat za jejich usilovnou práci a zaujetí pro tento projekt a mnohým anonymním recenzentům za pomoc při přípravě konečného znění článků. Zároveň chci poděkovat Isidoru Obotovi ze Světové zdravotnické organizace a Richardu Wilsnackovi ze School of Medicine and Health Science, University of North Dakota, za cennou redakční spolupráci v průběhu celého projektu.

SHARON C. WILSNACK

School of Medicine and Health Sciences

University of North Dakota

Grand Forks

ND 58202

USA

E-mail:swilsnac@medicine.nodak.edu

Bibliografie

- Allamani, A., Voller, F., Kubicka, L. & Bloomfield, K. (2000). Drinking cultures and the position of women in nine European countries. *Substance Abuse*, 21, 231–247.
- Barrows, S. & Room, R., eds (1991). *Drinking Behavior and Belief in Modern History*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Fillmore, K. M., Hartka, E., Johnstone, B. M., Leino, E. V., Motoyoshi, M. & Temple, M. T. (1991a). Preliminary results from a meta-analysis of drinking behavior in multiple longitudinal studies. *British Journal of Addiction*, 86, 1203–1210.
- Fillmore, K. M., Hartka, E., Johnstone, B. M., Leino, E. V., Motoyoshi, M. & Temple, M. T. (1991b). A meta-analysis of life course variation in drinking. *British Journal of Addiction*, 86, 1221–1268.
- Fillmore, K. M., Johnstone, B. M., Leino, E. V. & Ager, C. R. (1993). A cross-study contextual analysis of effects from individual-level drinking and group-level drinking factors: a meta-analysis of multiple longitudinal studies from the Collaborative Alcohol-Related Longitudinal Project. *Journal of Studies on Alcohol*, 54, 37–47.
- Kubicka, L. (1975). Residential Treatment of Alcoholism: Dynamics, Results, Predictive Factors [Research Report]. Praha: Zprávy VÚPs, d. 29.
- Kubicka, L. (1986). [Prognosis of long-term results of voluntary in-patient treatment of alcohol dependence in men]. *Cesk Psychiatrics*, 82, 118–122 [in Czech].

- Kubicka, L. & Csemy, L. (1997). První zkušenosti s českou verzí EuropASI [The first experience with the Czech version of EuropASI]. *Alkoholismus a Drogové Závislosti*, 32, 215–221.
- Kubicka, L. & Csemy, L. (1998). Validita deské verze EuropASI [The validity of the Czech version of EuropASI]. *Alkoholismus a Drogové Závislosti*, 33, 307–315.
- Kubicka, L. & Csemy, L. (2004). [An analysis of the sociodemographic context of alcohol use in the Czech adult population from the health perspective]. *Casopis Lekarů Ceských*, 143, 435–439 [in Czech].
- Kubicka, L., Csemy, L., Duplinsky, J. & Kozeny, J. (1998). Czech men's drinking in changing political climates 1983–93: a three-wave longitudinal study. *Addiction*, 93, 1219–1230.
- Kubicka, L., Csemy, L. & Kozeny, J. (1992). A case-control study of risk factors of alcohol abuse in Czech women: are there four types of female alcoholism? *International Journal of the Addictions*, 27, 1105–1118.
- Kubicka, L., Csemy, L. & Kozeny, J. (1995a). Prague women's drinking before and after the 'Velvet Revolution' of 1989: a longitudinal study. *Addiction*, 90, 1471–1478.
- Kubicka, L., Csemy, L., Kozeny, J. & Nespor, K. (1993). The substance specificity of alcohol, tobacco, coffee, and drug use by Czech women. *Addiction*, 88, 813–821.
- Kubicka, L., Dytrych, Z., Grof, S. & Srnec, J. (1965). [Studies of interpersonal relations in a group of hospitalized neurotic patients. I. Connections between the state of the patient's difficulties and his interpersonal situation]. *Cesk Psychiatrics*, 61, 303–313 [in Czech].
- Kubicka, L., Dytrych, Z., Grof, S. & Srnec, J. (1966). [Development of interpersonal relations in a group of hospitalized neurotics. II. Relationships between reports concerning past interpersonal experiences and the sociometric status of patients in the ward]. *Cesk Psychiatrics*, 62, 95–104 [in Czech].
- Kubicka, L., Kozeny, J. & Roth, Z. (1990). Alcohol abuse and its psychosocial correlates in sons of alcoholics as young men and in the general population of young men in Prague. *Journal of Studies on Alcohol*, 51, 49–58.
- Kubicka, L., Matejcek, Z., David, H. P., Dytrych, Z. & Miller, W. (1995b). Children from unwanted pregnancies in Prague, Czech Republic revisited at age thirty. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 91, 361–369.
- Kubicka, L., Matejcek, Z., Dytrych, Z. & Roth, Z. (2001). IQ and personality traits assessed in childhood as predictors of drinking and smoking behaviour in middle-aged adults: a 24-year follow-up study. *Addiction*, 96, 1615–1628.
- Kubicka, L. & Pintova, M. (1973). [1-year follow-up study in voluntary patients in the department for alcoholics at Apolinar]. *Cesk Psychiatrics*, 69, 289–302 [in Czech].
- Kubicka, L. & Randakova, V. (1971). [Study of alcoholics' motivation for voluntary treatment]. *Cesk Psychiatrics*, 67, 87–93 [in Czech].
- Kubicka, L., Roth, Z., Dytrych, Z., Matejcek, Z. & David, H. P. (2002). The mental health of adults born of unwanted pregnancies, their siblings, and matched controls: a 35-year follow-up study from Prague, Czech Republic. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 190, 653–662.
- Kubicka, L. & Sobotkiewiczova, J. (1967). [Interindividual comparison of the development of symptomatology in a group of hospitalized neurotic women]. *Cesk Psychiatrics*, 63, 217–222 [in Czech].
- Straus, R. (1976). Problem drinking in the perspective of social change. In: Filstead, W. I., Rossi, J. I. & Keller, M., eds. *Alcohol and Alcohol Problems: New Thinking and New Directions*, pp. 29–56.

Informace

- Cambridge, MA: Ballinger. Vogeltanz-Holm, N. D., Neve, R. J. M., Greenfield, T. K., Wilsnack, R. W., Kubicka, L., Wilsnack, S. C. et al. (2004). A cross-cultural analysis of women's drinking and drinking-related problems in five countries: findings from the International Research Group on Gender and Alcohol. *Addiction Research and Theory*, 12, 31-40.
- Wilsnack, R. W., Vogeltanz, N. D., Wilsnack, S. C., Harris, T. R. et al. (2000). Gender differences in alcohol consumption and adverse drinking consequences: cross-cultural patterns. *Addiction*, 95, 251-265.
- Wilsnack, S. C. & Wilsnack, R. W. (2002) International gender and alcohol research: recent findings and future directions. *Alcohol Research and Health*, 26, 245-250.
- Wilsnack, R. W., Wilsnack, S. C. & Klassen, A. D. (1984). Women's drinking and drinking problems: patterns from a 1981 national survey. *American Journal of Public Health*, 74, 1231-1238.
- Wilsnack, R. W., Wilsnack, S. C. & Klassen, A. D. (1987). Antecedents and consequences of drinking and drinking problems in women: patterns from a U.S. national survey. In: Rivers, P. C., ed. *Nebraska Symposium on Motivation*. Vol. 34. *Alcohol and Addictive Behavior*, pp. 85-158. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Wilsnack, S. C., Klassen, A. D., Schur, B. E. & Wilsnack, R. W. (1991). Predicting onset and chronicity of women's problem drinking: a five-year longitudinal analysis. *American Journal of Public Health*, 81, 305-318.